STANISŁAW SMOLIŃSKI i JÓZEF BOROŃ

GŁÓWNE KIERUNKI INDUSTRIALIZACJI W POLSCE LUDOWEJ

Rozwój gospodarczy Polski Ludowej w okresie minionego dwudziestolecia charakteryzował się szczególnie intensywnym procesem uprzemysłowienia. Uspołecznienie bowiem i przejęcie przez państwo podstawowych środków produkcji stworzyło warunki i umożliwiło planowy rozwój gospodarczy i uprzemysłowienie kraju. Odbudowa zniszczeń wojennych, uruchomienie starych i nowych zakładów przemysłowych następowały po wojnie w szybkim tempie. Już od 1950 r., po zakończonym w zasadzie okresie odbudowy nastąpił intensywny okres industrializacji. W latach planu 6-letniego 1950—1955, w wyniku dużych nakładów inwestycyjnych osiągnięto przy dalszym rozwoju podstawowych gałęzi przemysłu szczególny wzrost produkcji przemysłu maszynowego, hutnictwa, energetyki i chemii. W okresie pierwszego planu pięcioletniego w latach 1956—1960 oraz drugiego planu pięcioletniego, którego realizacja rozpoczęła się od 1961 r., nastąpił dalszy intensywny rozwój przemysłu. W konsekwencji pod koniec okresu dwudziestolecia Polski Ludowej osiągnięto w porównaniu ze stanem przedwojennym i sytuacją wyjściową po drugiej wojnie światowej poważny stopień uprzemysłowienia. Wszystkie działy produkcji poza rolnictwem i leśnictwem można uznać obecnie za uprzemysłowione. Należy także stwierdzić pewien postęp uprzemysłowienia w samym rolnictwie.

Już w 1963 r. produkcja przemysłowa była niemal 9-krotnie większa aniżeli przed wojną w 1938 r., przy tylko 4-krotnym w tym czasie wzroście światowej produkcji przemysłowej [1]. Wzrost ten okaże się relatywnie jeszcze większy w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W rezultacie bowiem przy 2,6-krotnym wzroście całej światowej produkcji przemysłowej na 1 mieszkańca w porównaniu z okresem przedwojennym produkcja w Polsce wzrosła przeszło 10-krotnie[2].

Obok starych tradycyjnych gałęzi przemysłu rozwinięto również szereg

[1] Por. A. Karpiński, *Dwudziestolecie 1944—1964 w rozwoju gospodarczym Polski i świata,* 1964, s. 21.

[2] Ibidem.

gałęzi nowych, jak np. przemysł stoczniowy. W 1962 r. udział przemysłu w wytwarzaniu krajowego dochodu narodowego wynosił 50,3%. Udział zaś przemysłu w wartości produkcji rolnictwa i przemysłu razem wziętych wzrósł w 1962 r. do 70,8% w porównaniu z 1937 r., w którym wynosił tylko 47,5%[3]. Wybitnej zmianie uległ także stan zatrudnienia

Tabela 1

Struktura produkcji globalnej przemysłu według gałęzi przemysłu

Wyszczególnienie	1955	1960	1962
	w odsetkach		
Ogółem	100,0	100,0	100,0
w tym przemysł uspołeczniony	99,5	99,4	99,5
w tym państwowy	91,4	89,2	89,3
spółdzielczy	8,1	10,0	9,9
Środki wytwarzania — grupa A	57,2	59,4	60,9
Przedmioty spożycia — grupa B	42,8	40,6	39,1
Przemysł wydobywczy	10,2	7,9	7,1
przetwórczy	89,8	92,1	92,9
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	1,9	2,2	2,3
Przemysł paliw	12,8	9,6	8,6
w tym kopalnie węgla oraz brykietownie	9,4	6,9	6,0
Hutnictwo żelaza	8,1	7,9	7,8
Hutnictwo metali nieżelaznych	2,8	2,3	2,3
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych	5,4	5,6	6,5
Przemysł elektrotechniczny	1,9	3,5	4,3
Przemysł środków transportu	4,4	6,6	7,4
Przemysł metalowy	3,2	4,2	4,6
Przemysł chemiczny	4,5	6,3	7,2
Przemysł gumowy	0,9	1,1	1,2
Przemysł materiałów budowlanych	3,2	3,4	3,2
Przemysł szklarski	0,5	0,5	0,6
Przemysł porcelanowo-fajansowy	0,2	0,2	0,2
Przemysł drzewny	5,0	4,2	4,1
Przemysł papierniczy	1,7	1,6	1,6
Przemysł poligraficzny	0,6	0,6	0,6
Przemysł włókienniczy	10,2	9,7	9,0
Przemysł odzieżowy	2,9	2,8	3,0
Przemysł skórzano-obuwniczy	2,6	2,5	2,2
Przemysł spożywczy	26,4	24,3	22,2
Przemysł solny	0,1	0,1	0,1
Inne gałęzie przemysłu	0,7	0,8	1,0

a Obliczono na podstawie danych w cenach porównywalnych z 1 VII 1960 r.
Źródło: Kocznik Statystyczny GUS 1963, s. 100.

w przemyśle. W okresie lat 1949—1963 zatrudnienie w przemyśle polskim podwoiło się, wynosząc w końcu tego okresu 3300 tys. osób. W 1960 r. 25,3% ludności Polski czerpało swe główne źródło utrzymania z przemysłu, podczas gdy przed wojną w 1931 r. zaledwie 12,8%[4].

[3] Rocznik Statystyczny GUS, Warszawa 1963, s. 67.
[4] Ibidem.

Wszystkie powyższe dane, choć nie mogą w pełni odzwierciedlać rzeczywistych zmian w poziomie produkcji w Polsce, pozwalają jednak ogólnie zorientować się we wzroście uprzemysłowienia całości kraju [5].

O efektach intensywnej industrializacji świadczy przede wszystkim wzrost produkcji podstawowych artykułów przemysłowych. Tak więc energii elektrycznej produkowaliśmy w 1938 r. 4 mld kWh, w 1950 r. — 9,4 mld kWh, w 1962 r. — 35 mld kWh; stali surowej w analogicznych latach: 1,4 mln t, 2,5 mln t i 7,7 mln t; kwasu siarkowego: 189 tys. t, 285 tys. t i 852 tys. t; tworzyw sztucznych w 1956 r. — 15 tys. t, w 1962 r, — 83 tys. t; cementu: 1,7 mln t, 2,5 mln t, 7,5 mln t; tkanin wełnianych: 57,7 mln m, i 56,3 oraz 86,2 mln m [6].

Tabela 2

Dynamika produkcji czystej przemysłu w latach 1950—1955

Gałęzie przemysłu	1950	1955
Przemysł ogółem	100,0	167,0
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	100,0	188,0
Przemysł paliw i koksochemiczny	100,0	123,0
w tym przemysł węglowy	100,0	130,0
Hutnictwo żelaza	100,0	177,0
Hutnictwo metali nieżelaznych	100,0	210,0
Przemysł budowy maszyn i metalowy	100,0	229,0
Przemysł chemiczny (łącznie z gumowym i solnym)	100,0	196,0
Przemysł materiałów budowlanych (łącznie z wydobyciem minerałów, przemysłem szklarskim i ceramicznym)	100,0	190,0
Przemysł włókienniczy (łącznie z dziewiarskim i odzieżowym)	100,0	136,0
Przemysł spożywczy	100,0	155,0
Przemysł tłuszczowy i mydlarsko-kosmetyczny	100,0	103,0
Przemysł papierniczy	100,0	141,0

Źródło: Dane Komisji Planowania przy Radzie Ministrów' cytowane według pracy S. Kuziński *O czynnikach wzrostu gospodarczego Polski Ludowej,* 1962, s. 13.

Ogólnie można przyjąć, że zasadnicza zmiana w strukturze przemysłu w Polsce Ludowej w stosunku do sytuacji przedwojennej polega na gwałtownym, rozwoju tych gałęzi, które wytwarzają dobra inwestycyjne, stanowiąc podstawę dalszej rozbudowy gospodarki, i tych dziedzin, które

[5] W związku z powyższym A. Karpiński zwraca słusznie uwagę na brak odpowiednio porównywalnych danych w zakresie produkcji przemysłowej oraz na fakt, że za podstawę porównań okresu obecnego z przedwojennym przyjęto dla lat powojennych produkcję przemysłu fabrycznego, tj. jedynie zakładów zatrudniających więcej niż 5 robotników na jedną zmianę. W sytuacji natomiast przedwojennej charakterystyczne było szeroko rozwinięte rzemiosło i chałupnictwo, które w pewnym stopniu uzupełniało słabo wówczas rozwinięty przemysł fabryczny. Faktu tego, będącego wyrazem zmian organizacyjnych form produkcji społecznej nie można oczywiście pominąć przy ocenie wzrostu zaspokojenia potrzeb społecznych w sytuacji obecnej (A. Karpiński, op. cit., s. 21, 22).

[6] Według Rocznika Statystycznego GUS 1963, s. 113 i dalsze.

określają nowoczesne oblicze kraju. W Polsce Ludowej w okresie dwudziestolecia produkcja przemysłu maszynowo-elektrotechnicznego wzrosła prawie trzydziestokrotnie, a przemysłu chemicznego około dwudziestokrotnie. Ciężar gatunkowy powyższych gałęzi przemysłu daje się szczególnie zauważyć w porównaniu z sytuacją przedwojenną. Mianowicie w 1938 r. udział przemysłu maszynowego i elektrotechnicznego w produkcji przemysłowej świata wynosił 20%, a w Polsce stanowił zaledwie 7%. Obecnie sytuacja wygląda zgoła inaczej: w 1963 r. udział ten w świecie stanowił 30%, a w Polsce Ludowej — 24% [7].

Tak zasadnicze zmiany w rozmiarach produkcji były możliwe na skutek wielkiego budownictwa nowych zakładów przemysłowych oraz rozbudowy i rekonstrukcji istniejących. Przykładowo można podać szereg obiektów zbudowanych całkowicie w dwudziestoleciu, o szczególnym znaczeniu dla gospodarki narodowej: dwie wielkie elektrownie cieplne pracujące na węglu brunatnym (Konin i Turów), 11 większych elektrowni cieplnych na węglu kamiennym, 5 elektrociepłowni (m. in. Siekierki), 5 elektrowni wodnych, 10 nowych kopalń węgla, w hutnictwie kombinat „Nowa Huta" pod Krakowem, jeden z 20 największych kombinatów hutniczych na świecie, nowe stalownie w Hucie im. Bieruta i szereg wielkich pieców, np. w Hucie Kościuszko w Chorzowie, huta aluminium w Skawinie, wielka fabryka turbin parowych w Elblągu, fabryka silników okrętowych w Poznaniu, fabryka generatorów do turbin we Wrocławiu, kombinat siarkowy w Tarnobrzegu, kombinat petrochemiczny w Płocku. W wyniku odbudowy i rozbudowy powstały właściwie nowe stocznie w Gdańsku, Gdyni i Szczecinie, kombinat chemiczny w Oświęcimiu, zakłady włókien sztucznych i celulozy w Jeleniej Górze, 5 dużych nowoczesnych cementowni, huta szkła walcowanego w Jaroszowicach, 3 duże zakłady celulozowo-papiernicze, w przemyśle bawełnianym nowe zakłady w Piotrkowie, Łodzi, Andrychowie, Zambrowie i Fastach, 3 nowe zakłady garbarskie, 6 zakładów mięsnych, 18 chłodni i wiele innych[8]. Do końca 1963 r. wzniesiono około 500 nowych zakładów przemysłowych oraz nowe wydziały produkcyjne w około 700 istniejących przedsiębiorstwach. Poważnej rozbudowie, rekonstrukcji oraz modernizacji poddano około 2 tys. zakładów przemysłowych[9]. Już w 1960 r. zakłady przemysłowe zbudowane po wojnie i zakłady stare, w których w drodze inwestycji co najmniej dwukrotnie podwojono zdolność produkcyjną, dawały około 50% całej produkcji przemysłowej[10]. Należy tu zwrócić szcze-

[7] Por. *Zagadnienia i materiały. Dorobek Dwudziestolecia,* Warszawa 1964, s. 38.

[8] Por. T. Mrzygłód, *Polityka rozmieszczenia przemysłu w Polsce* 1946—1980, Warszawa 1962, s. 48 i dalsze.

[9] A. Karpiński, op. cit., s. 23.

[10] Ibidem.

golną uwagę, że rozwój podstawowych gałęzi przemysłu, tzn. energetyki i przemysłu ciężkiego opierał się na budowie nowych zakładów.

Ogromny skok jakościowy ostatniego dwudziestolecia w dziedzinie przemysłu uzewnętrznia się także na tle porównania stopnia uzbrojenia

Tabela 3

Dynamika produkcji globalnej przemysłu według gałęzi przemysłu

Wyszczególnienie	1949	1960	1962	1950	1960	1962	
	1950 = 100			1955 = 100			1960 = 100
Ogółem	78,3	337,7	404,2	47,3	159,6	191,0	119,7
na 1 mieszkańca	79,6	282,2	330,7	51,9	146,6	171,8	117,2
w tym przemysł uspołeczniony	76,5	347,0	415,7	45,9	159,4	191,0	119,8
w tym państwowy	79,0	334,9	401,2	46,2	154,7	185,3	119,8
spółdzielczy	54,5	452,4	538,8	43,9	198,6	236,5	119,1
Środki wytwarzania — Grupa A	77,8	384,8	472,1	43,4	167,1	205,0	122,7
Przedmioty spożycia — Grupa B	78,8	290,8	335,0	52,1	151,6	174,6	115,2
Przemysł wydobywczy	93,9	180,7	193,3	67,9	122,6	131,2	107,0
przetwórczy	77,1	350,6	423,5	46,2	162,1	195,8	120,8
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	88,2	356,5	447,8	50,7	180,7	227,0	125,6
Przemysł paliw	95,1	175,1	188,6	66,6	116,5	125,5	107,7
w tym kopalnie węgla i brykietownie	96,8	152,4	160,2	74,7	113,8	119,6	105,1
Hutnictwo żelaza	93,2	274,5	326,7	55,2	151,5	180,3	119,0
Hutnictwo metali nieżelaznych	72,0	273,0	320,5	47,8	130,5	153,2	117,4
Przemysł maszynowy i konstrukcji metal.	86,1	804,9	1118,0	20,4	164,0	227,8	138,9
Przemysł elektrotechniczny	94,3	831,9	1236,2	33,7	280,1	416,2	148,6
Przemysł środków transportu	61,1	715,4	965,1	32,7	233,8	315,4	134,9
Przemysł metalowy	87,7	644,3	845,3	31,9	205,7	269,9	131,2
Przemysł chemiczny	75,6	494,3	677,7	43,9	217,2	297,8	137,1
Przemysł gumowy	68,6	385,3	529,8	44,9	173,0	237,9	137,5
Przemysł materiałów budowlanych	83,8	373,3	421,8	44,7	166,8	188,5	113,0
Przemysł szklarski	78,9	468,7	608,4	35,8	168,0	218,1	129,8
Przemysł porcelanowo-fajansowy	84,2	346,6	428,1	42,6	147,5	182,2	123,5
Przemysł drzewny	65,0	319,9	367,6	41,0	131,2	150,7	114,9
Przemysł papierniczy	85,0	315,6	364,2	47,0	148,4	171,3	115,4
Przemysł poligraficzny	70,2	285,3	336,9	57,9	165,3	195,2	118,1
Przemysł włókienniczy	93,9	282,3	313,1	52,5	148,1	164,2	110,9
Przemysł odzieżowy	48,8	292,3	367,3	52,2	152,5	191,7	125,7
Przemysł skórzano-obuwniczy	52,1	291,0	300,0	53,2	154,7	159,5	103,1
Przemysł spożywczy	68,1	226,7	248,2	64,1	145,4	159,2	109,5
Przemysł solny	91,7	172,9	196,4	77,0	133,1	151,2	113,6
Inne gałęzie przemysłu	65,4	564,0	846,6	32,2	181,6	272,6	150,1

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1963, s. 99.

robotnika w urządzenia produkcyjne oraz energię elektryczną. Tak więc obecnie robotnik ma do dyspozycji w procesie produkcji około 9 tys. KWh energii elektrycznej rocznie w porównaniu z 2,7 tys. KWh w 1938 r.[11] i wreszcie wypada stwierdzić, że przeciętna wydajność pracy ustalona

[11] Obliczono na podstawie danych Rocznika Statystycznego GUS 1963 oraz Małego Rocznika Statystycznego GUS 1939.

na podstawie wartości produkcji globalnej w przeliczeniu na 1 zatrudnionego wzrosła w ostatnim dziesięcioleciu trzykrotnie, podczas gdy w ciągu drugiego dziesięciolecia Polski przedwojennej — o 29%[12].

Szczególnie istotną, podstawową rolę w procesie uprzemysłowienia w Polsce Ludowej odgrywał planowy rozwój przemysłu uspołecznionego. Należy przy tym jednocześnie zaznaczyć, że proces uprzemysło-

Tabela 4

Struktura zatrudnienia w przemyśle według gałęzi przemysłu

Wyszczególnienie	1950	1955	1960	1962
	w odsetkach			
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym przemysł uspołeczniony	97,7	99,6	99,1	99,3
w tym państwowy	88,4	87,7	86,2	86,1
spółdzielczy	9,3	11,9	12,5	12,7
Przemysł wydobywczy	14,6	14,2	14,2	13,4
przetwórczy	85,4	85,8	85,8	86,6
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	2,8	2,2	2,2	2,1
Przemysł paliw	12,8	12,6	12,1	11,3
w tym kopalnie węgla i brykietownie	11,4	11,1	11,0	10,2
Hutnictwo żelaza	5,0	4,8	4,3	4,3
Hutnictwo metali nieżelaznych	1,5	1,4	1,3	1,2
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych	6,2	9,0	7,7	8,2
Przemysł elektrotechniczny	2,0	3,0	4,0	4,5
Przemysł środków transportu	5,3	6,2	7,2	7,7
Przemysł metalowy	4,3	5,2	6,0	6,5
Przemysł chemiczny	5,0	4,8	5,1	5,3
Przemysł gumowy	0,6	0,8	0,9	0,9
Przemysł materiałów budowlanych	5,3	5,8	5,9	5,4
Przemysł szklarski	1,0	1,2	1,3	1,3
Przemysł porcelanowo-fajansowy	0,6	0,7	0,6	0,6
Przemysł drzewny	6,3	5,8	5,3	5,2
Przemysł papierniczy	2,0	1,5	1,5	1,4
Przemysł poligraficzny	1,5	1,2	1,2	1,2
Przemysł włókienniczy	16,9	12,6	12,4	11,9
Przemysł odzieżowy	5,7	4,2	4,1	4,1
Przemysł skórzano-obuwniczy	3,5	3,9	3,6	3,3
Przemysł spożywczy	11,1	12,0	12,3	12,4
Przemysł solny	0,1	0,1	0,1	0,1
Inne gałęzie przemysłu	0,5	1,0	0,9	1,1

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1963, s. 129.

wienia był nie tylko procesem rozwoju samego przemysłu jako takiego, ale miał również na celu przezbrojenie wszystkich działów gospodarki narodowej na bazie przemysłu. W całokształcie rozwoju przemysłu szczególną uwagę przywiązano do rozwoju przemysłu ciężkiego. Fakt ten wpłynął na wystąpienie zasadniczych przeobrażeń strukturalnych

[12] Obliczono na podstawie źródła podanego w przyp. 11.

w przemyśle. Spowodowało je wyposażenie poszczególnych gałęzi produkcji w nowoczesne środki produkcji, wytwarzane przez przemysł ciężki[13].

Wzrost produkcji przemysłowej w okresie dwudziestolecia uzyski-

Tabela 5

Dynamika zatrudnienia w przemyśle według gałęzi przemysłu

Wyszczególnienie	1949	1960	1962	1950	1960	1962
	1950 = 100			1955 = 100		1960 = 100
Ogółem	85,6	146,9	159,7	75,9	111,5	121,2	108,7
w tym przemysł uspołeczniony	83,4	149,2	162,4	74,4	111,0	120,9	108,9
w tym państwowy	85,8	143,4	155,7	76,4	109,6	119,0	108,6
spółdzielczy	60,8	196,8	217,4	59,6	117,3	129,6	110,5
Przemysł wydobywczy	93,7	142,8	145,9	78,2	111,7	114,1	102,1
przetwórczy	84,2	147,7	162,1	75,5	111,5	122,3	109,8
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	90,1	113,1	119,8	97,8	110,6	117,1	105,9
Przemysł paliw	95,3	138,4	141,1	77,5	107,2	109,3	101,9
w tym kopalnie węgla oraz brykietownie	95,2	141,6	143,1	77,7	110,1	111,2	101,0
Hutnictwo żelaza	93,6	126,7	139,5	79,1	100,2	110,4	110,2
Hutnictwo metali nieżelaznych	84,7	132,0	133,8	76,6	101,2	102,5	101,4
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych	87,8	181,0	210,6	52,4	94,9	110,4	116,3
Przemysł elektrotechniczny	98,9	291,0	354,2	51,5	150,0	182,5	121,7
Przemysł środków transportu	70,9	200,9	233,5	63,9	128,3	149,1	116,2
Przemysł metalowy	94,2	207,3	240,1	62,1	128,8	149,2	115,8
Przemysł chemiczny	90,0	148,7	167,6	79,0	117,5	132,5	112,7
Przemysł gumowy	90,9	209,5	245,6	58,8	123,2	144,4	117,2
Przemysł materiałów budowlanych	88,2	165,1	162,0	69,4	114,6	112,4	98,1
Przemysł szklarski	81,6	190,9	204,8	61,5	117,3	125,9	107,3
Przemysł porcelanowo-fajansowy	94,7	134,5	149,6	70,4	94,7	105,3	111,2
Przemysł drzewny	77,4	123,8	131,5	82,8	102,5	108,9	106,2
Przemysł papierniczy	93,3	111,2	115,1	98,7	109,7	113,6	103,6
Przemysł poligraficzny	83,6	119,9	130,4	92,1	110,4	120,1	108,8
Przemysł włókienniczy	96,4	108,1	112,3	101,8	110,0	114,2	103,9
Przemysł odzieżowy	53,8	104,2	114,5	104,0	108,3	119,1	109,9
Przemysł skórzano-obuwniczy	53,2	151,0	149,0	68,5	103,4	102,1	98,7
Przemysł spożywczy	80,8	162,9	179,0	70,0	114,0	125,2	109,9
Przemysł solny	101,5	146,1	156,0	96,9	141,1	151,5	106,7
Inne gałęzie przemysłu	63,9	278,8	344,0	39,0	108,7	134,1	123,4

Źródło: Bocznik Statystyczny GUS 1963, s. 128.

wano, ogólnie biorąc, w większym stopniu w wyniku wzrostu wydajności pracy niż w wyniku wzrostu zatrudnienia[14] (patrz tab. 1—5). Szybkiemu tempu inwestowania w okresie forsownej industrializacji w latach

[13] Por. A. Karpiński i J. Pajestka, *Industrializacja — głównym kierunkiem rozwoju ekonomicznego Polski,* w: *Polityka gospodarcza Polski Ludowej,* wyd. 2, Warszawa 1962, s. 124.

[14] Z. Knyziak, *Czynniki wzrostu produkcji przemysłowej w Polsce 1950—1960,* Warszawa 1964, s 113.

1950—1955 odpowiadało również szybkie tempo wzrostu produkcji[15]. Jeśli jednak uwzględnimy, że inwestycje realizowane w tym czasie zapewniły w większości efekty produkcyjne i usługowe dopiero w następujących latach, w znacznej części po 1955 r., to przyczyn szybkiego wzrostu produkcji szukać trzeba w zatrudnieniu[16]. W latach 1950—1955 najwięcej inwestycji, bo około 54% pochłonęło hutnictwo żelaza i metali nieżelaznych, przemysł budowy maszyn i przemysł chemiczny[17] (patrz tab. 7).

Niezależnie od powyższego należy pamiętać, że w okresie lat 1950—1955 przy zaplanowanym dużym tempie wzrostu produkcji, a jednocześnie ograniczonych zasobach środków inwestycyjnych osiąganie maksymalnej produkcji mogło nastąpić na podstawie istniejących zasobów inwestycyjnych, przy jednocześnie pełnym wykorzystaniu zasobów siły roboczej. Przyrost produkcji w tym czasie został w 90% uzyskany z zakładów starych, a tylko w 10% z nowych[18].

W okresie dalszym, po 1955 r. sytuacja kształtowała się już jednak odmiennie. Wobec znacznego względnego spadku zatrudnienia wpływ czynnika inwestycyjnego na wzrost produkcji staje się już decydujący[19] (patrz tab. 5).

Poza czynnikami inwestycyjnymi stanowiącymi materialną bazę wzrostu wydajności pracy poprzez substytucję pracy przez środki trwałe wpływ na wzrost produkcji i wydajności pracy miał również tzw. niezależny postęp techniczny, zmiany strukturalne oraz zmiany w stopniu wykorzystania majątku trwałego (pełniejsze wykorzystanie zdolności produkcyjnych)[20]. Wpływ ten w każdym z okresów rozwojowych naszej gospodarki był jednak dość zróżnicowany.

W okresie lat 1950—1955 trudno mówić o wpływie postępu technicznego na wzrost produkcji i wydajności pracy[21]. W wyniku bowiem znacznego wzrostu zatrudnienia nastąpiło obniżenie poziomu technicznego uzbrojenia pracy w przemyśle jako całości[22]. Ale i w poszczególnych rodzajach wytwórczości nastąpiło pod tym względem duże zróżnicowanie.

[15] Z. Fiejka, *Wydajność pracy w przemyśle polskim,* Warszawa 1962, s. 157 i dalsze.

[16] W latach 1950—1955 roczny przyrost produkcji przewyższał roczny wzrost zatrudnienia. Dodatkowy przyrost produkcji wynikał ze wzrostu wydajności pracy (por. Z. Knyziak, op. cit., s. 79).

[17] Por. S. Kuziński, *O czynnikach wzrostu gospodarczego Polski Ludowej* 1962, s. 14.

[18] Ibidem s. 10.

[19] Z. Knyziak, op. cit., s. 79, 80.

[20] Ibidem, s. 80.

[21] Z. Fiejka, op. cit., s. 163, 182 i dalsze.

[22] Z. Knyziak, op. cit., s. 82.

Mianowicie wszędzie tam, gdzie wysoki poziom techniczny nowych inwestycji, warunki technologiczne produkcji oraz lokalne trudności zatrudnienia stanowiły dużą naturalną przeszkodę w zwiększaniu zatrudnienia, nastąpił pewien wyraźny wzrost technicznego uzbrojenia pracy. Dotyczyło to takich gałęzi, jak wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej, hutnictwa żelaza i metali niezależnych oraz przemysłu chemicznego [23] (patrz tab. 6).

Tabela 6

Przyrosty nominalne[a] niektórych zdolności produkcyjnych w przemyśle uspołecznionym, uzyskane w wyniku działalności inwestycyjnej

Wyszczególnienie	Jednostka miary	1950—1955	1956—1960	1961	1962
Moc zainstalowanych elektrowni[b]	MW	1500,6	2137,0	531,8	1088,0
cieplnych	MW	1419,4	2104,5	483,9	1084,0
wodnych	MW	81,2	32,5	47,9	4,0
Węgiel					
kamienny — wydobycie	t/dobę	20372[c]	31031	20391	13349
brunatny — wydobycie	t/dobę	1423[c]	9490	—	1400
Koks hutniczy	tys. t/rok	3907	1475	534	984
Rudy żelaza, surowe — wydobycie	tys. t/rok	1092,5	1377,0	309,6	163,3
Stal surowa	tys. t/rok	2433	1413	250	196
Wyroby walcowane (łącznie z rurami)	tys. t/rok	3197	1234	729	99
Kwas siarkowy w przeliczeniu na 100%	tys. t/rok	177	264	125	3
Cement	tys. t/rok	1535	3243	220	320
Cegła palona[d]	mln jedn. ceram/rok	425	599	105	33
Papier	tys. t/rok	89,5	152,6	27,5	2,4
Mięso (zdolność ubojowa rzeźni)	tys. t/rok	116,0	60,1	—	45,0
Masło śmietankowe	tys. t/rok	63,6	15,5	2,9	4,6
Tytoń wyfermentowany	tys. t/rok	19,2	14,8	1,5	1,5

a Ustalone według dokumentacji projektowej. b Zawodowych i niezawodowych. c Tys. t/rok d Dane za lata 1950—1959 szacunkowe.

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1963, s. 87.

Nieznaczny natomiast wzrost stopnia technicznego uzbrojenia pracy nastąpił w przemyśle włókienniczym. We wszystkich zaś pozostałych rodzajach wytwórczości, a więc w przemyśle paliw i koksochemicznym — szczególnie w przemyśle węglowym, w przemyśle materiałów budowlanych, w przemyśle spożywczym i pozostałych dał się zauważyć bardzo wyraźny spadek stopnia technicznego uzbrojenia pracy[24]. Tak więc ogólnie biorąc można przyjąć, że w pierwszej fazie industrializacji w latach 1950—1955 nastąpił pewien regres techniczny[25] i związany z nim

[25] Ibidem, s. 84.
[24] Ibidem, s. 84, 85.
[25] Por. J. Pajestka, *Interpretacja pierwszej fazy rozwoju ekonomicznego Polski* Ekonomista 1959, nr 4—5.

spadek wydajności pracy[26]. Osiągnięty zatem wzrost produkcji wynikał głównie ze zwiększenia zatrudnienia[27].

W okresie lat 1950—1955 najszybciej rozwijał się przemysł budowy maszyn wraz z metalowym, przemysł chemiczny, przemysł materiałów budowlanych oraz hutnictwo metali nieżelaznych (tab. 2). Z punktu widzenia dynamiki produkcji dalszą grupę stanowiły: przemysł hutniczy

Tabela 7

Nakłady inwestycyjne przemysłu uspołecznionego w latach 1950—1955 (według cen z 1955 r.)

Gałęzie przemysłu	Łącznie 1950—1955 (w mld zł)	Podział w latach 1950—1955 w % łącznych nakładów
Przemysł ogółem	79,6	100,0
Przemysł paliw	14,3	18,0
Wytwarzanie energii elektrycznej	8,0	10,0
Hutnictwo żelaza i metali nieżelaznych	17,5	22,0
Przemysł budowy maszyn	14,3	18,0
Przemysł chemiczny	11,1	14,0
Przemysł materiałów budowlanych	4,8	6,0
Przemysł włókienniczy	3,2	4,0
Przemysł spożywczy	4,8	6,0
Pozostałe gałęzie przemysłu	1,6	2,0

Źródło: Dane Komisji Planowania przy Radzie Ministrów cytowane według pracy: S. Kuziński, *O czynnikach wzrostu gospodarczego Polski Ludowej,* 1962, s. 14.

wraz z wydobyciem rud żelaznych oraz produkcja energii elektrycznej. Stosunkowo najwolniejsze tempo wzrostu wykazywały gałęzie przemysłu lekkiego. Na osobną uwagę zasługuje przemysł paliw, który co prawda wzrósł w omawianym okresie niewiele, ale jego waga w tym czasie w całej produkcji przemysłu, jak i w handlu zagranicznym była wielce charakterystyczna[28] (patrz tab. 2 i 3).

[26] Z. Knyziak w cytowanej wyżej pracy stwierdza, że „stosowaną w latach 1950—1955 politykę inwestycyjną, a zwłaszcza politykę wprowadzenia postępu technicznego cechował dualizm: z jednej strony podejmowano szereg inwestycji o kluczowym znaczeniu dla dalszego rozwoju gospodarki (energetyka, hutnictwo żelaza, przemysł maszynowy, przemysł chemiczny), odznaczających się wysokim poziomem techniki, w znacznym stopniu substytuującej siłę roboczą, z drugiej strony zaś realizowano obiekty inwestycyjne mało kapitałochłonne w innych (w tym również' komplementarnych) gałęziach przemysłu. W wielu przypadkach inwestycje takie odznaczały się — w porównaniu z bazą wyjściową — substytucją środków trwałych przez siłę roboczą (w przemyśle paliw, w przemyśle materiałów budowlanych)". Z. Knyziak, op. cit., s. 107, 108).

[27] Z. Fiejka, op. cit., s. 186 i dalsze, oraz Z. Knyziak, op. cit., s. 113.

[28] S. Kuziński, op. cit., s. 13.

W latach późniejszych, począwszy od 1956 r. nastąpiło już znaczne zwiększenie stopnia uzbrojenia pracy we wszystkich gałęziach[29]. W przyroście majątku trwałego nastąpił wyraźny skok, przy jednoczesnym zmniejszonym tempie wzrostu zatrudnienia. Zrealizowane w przemyśle

Tabela 8

Nakłady inwestycyjne w przemyśle uspołecznionym w cenach 1961 według gałęzi

Wyszczególnienie	1956	1960	1961	1962
	w milionach złotych			
Ogółem	29 191	39 149	43 195	50 044
	w odsetkach			
	100,0	100,0	100,0	100,0
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	12,6	11,3	13,1	12,3
Przemysł paliw	18,9	19,1	20,6	21,9
Hutnictwo żelaza[a]	12,7	8,7	9,8	9,0
Hutnictwo metali nieżelaznych[a]	3,3	3,2	2,5	2,8
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych		3,9	4,9	5,1
Przemysł elektrotechniczny	15,1	2,9	2,6	2,6
Przemysł środków transportu		2,8	4,0	4,6
Przemysł metalowy		4,8	3,1	3,0
Przemysł chemiczny[b]	13,7	10,7	10,4	10,5
Przemysł gumowy	0,6	0,6	0,6	0,7
Przemysł materiałów budowlanych[c]	6,6	8,4	7,5	7,3
Przemysł szklarski	0,0	1,4	1,2	0,9
Przemysł porcelanowo-fajansowy		0,2	0,2	0,2
Przemysł drzewny[d]	1,2	1,9	1,9	1,8
Przemysł papierniczy	2,0	1,6	1,4	1,5
Przemysł poligraficzny	0,4	0,6	0,4	0,5
Przemysł włókienniczy[e]	3,3	5,3	5,0	4,1
Przemysł odzieżowy[f]	0,2	0,3	0,3	0,3
Przemysł skórzano-obuwniczy[g]	0,6	1,2	0,7	0,6
Przemysł spożywczy	7,4	10,1	8,8	9,6
Przemysł solny[h]	0,4	0,3	0,3	0,3
Inne gałęzie przemysłu	1,0	0,7	0,7	0,4

a Łącznie z wydobyciem rud. b Łącznie z kopalnictwem surowców chemicznych. c Łącznie z wydobyciem surowców mineralnych dla budownictwa oraz przemysłów: materiałów budowlanych, szklarskiego i porcelanowo-fajansowego. d Nie obejmuje wyrębu i wywozu drewna. e Łącznie z dziewiarskim. f Z wyjątkiem produkcji odzieży skórzanej, futrzanej i dzianej. g Łącznie z futrzarskim. h Wytwórnie instrumentów muzycznych, zapisów dźwiękowych, kopii filmowych, zabawek, galanterii, protez i wyrobów ortopedycznych, wyrobów ściernych, pasz treściwych, wyrobów ze szczeciny i włosia, przyborów szkolnych i biurowych i innych.

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1963, s. 82.

inwestycje nie wpłynęły na poważniejsze zwiększenie stanu zatrudnienia. W tej zatem sytuacji wyzwolenie części siły roboczej z funkcjonujących zakładów następowało w drodze ich mechanizacji i modernizacji oraz likwidacji przerostów w zatrudnieniu[30].

[29] J. Lisikiewicz, *Postęp techniczny a wydajność pracy w przemyśle,* Warszawa 1963, s. 176 i dalsze.

[30] Z. Knyziak, op. cit., s. 102, 103, 108.

Średnioroczne nakłady inwestycji w przemyśle wzrosły w latach 1956—1960 o 43%. Położono głównie nacisk na wzrost produkcji artykułów konsupcyjnych (wzrost o 55%), przy znacznie wolniejszym niż w poprzednim okresie wzroście produkcji przemysłu ciężkiego (wzrost o 64%). W dziedzinie inwestycji założono znaczne preferencje inwestycyjne dla górnictwa węglowego, energetyki i przemysłu materiałów budowlanych. Można ogólnie przyjąć, że nakłady inwestycyjne przeznaczone zostały na kontynuowanie budowy obiektów rozpoczętych w sześcioleciu i to w rodzajach produkcji najbardziej efektywnych, lub stanowiących „wąskie gardła" [31] (patrz tab. 8),

Dość istotny wpływ na wzrost produkcji w całym okresie dwudziestolecia Polski Ludowej wywarły również zmiany strukturalne. Struktura inwestycji realizowanych wskazuje w tym czasie na poważny udział inwestycji podstawowych gałęzi przemysłu, o wysokim stopniu kapitałochłonności. Nastąpił przede wszystkim wzrost udziału takich gałęzi, jak przemysł budowy maszyn i metalowy, chemiczny i energetyczny (patrz tabl. 1). W rezultacie uzyskano mniejszy przyrost produkcji z tych samych nakładów inwestycyjnych w 1960 r. i w latach późniejszych niż w pierwszej fazie industrializacji po 1949 r.[32] Tak więc ocenia się np., że w 1960 r. w porównaniu z 1950 r. zmiany strukturalne spowodowały wzrost średniej kapitałochłonności produkcji przemysłowej o 9,2%[33]. W związku z powyższym należy ponadto zwrócić uwagę, że kapitałochłonność produkcji w przemyśle Polski Ludowej była stosunkowo wysoka i pogarszała się również dlatego, że udział nakładów na roboty budowlano-montażowe w ogólnych nakładach inwestycyjnych był większy od udziału nakładów na maszyny i urządzenia[34] (patrz tab. 9).

Dalszym czynnikiem wpływającym na przyrost produkcji po 1950 r. było lepsze wykorzystanie majątku trwałego w przemyśle. Przeciętnie biorąc wykorzystanie zdolności produkcyjnych w przemyśle w 1950 r. było stosunkowo niskie i wynosiło najwyżej 65—70%[35], Dużą przeszkodą w pełnym wykorzystaniu zdolności produkcyjnych przemysłu do 1950 r. była nierównomierność rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu oraz słabość poziomej koordynacji produkcji przemysłowej. Stopniowe przejście po 1950 r. do kompleksowego planowania zadań produkcyjnych i usługowych, a w rezultacie bilansowanie produkcji

[31] S. Kuziński, op. cit., s. 26.
[32] Z. Knyziak, op. cit., s. 114.
[33] Ibidem, s. 96.
[34] Ibidem.
[35] W. Lissowski, *Zastosowanie relacji: majątek* — praca — *produkcja w programowaniu rozwoju przemysłu,* Warszawa 1962, s. 77.

Tabela 9

Nakłady inwestycyjne w przemyśle uspołecznionym w cenach 1961 r. według gałęzi i rodzajów

Gałęzie przemysłu	1957–1960			1961			1962		
	Ogółem	w tym na		Ogółem	w tym na		Ogółem	w tym na	
		roboty budowlano-montażowe	maszyny, urządzenia, narzędzia i inwentarz		roboty budowlano-montażowe	maszyny, urządzenia, narzędzia i inwentarz		roboty budowlano-montażowe	maszyny, urządzenia, narzędzia i inwentarz
	w odsetkach								
Ogółem	100,0	50,4	42,0	100,0	48,3	41,4	100,0	46,5	43,0
Wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej	100,0	54,3	40,1	100,0	48,9	44,9	100,0	50,0	42,8
Przemysł paliw	100,0	54,5	36,6	100,0	52,9	33,2	100,0	51,2	34,3
Hutnictwo żelaza[a]	100,0	54,4	35,4	100,0	54,4	34,3	100,0	52,2	36,9
Hutnictwo metali nieżelaznych[a]	100,0	56,4	25,2	100,0	47,4	18,8	100,0	50,0	16,7
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych	100,0	42,0	52,5	100,0	44,4	48,8	100,0	41,0	52,4
Przemysł elektrotechniczny	100,0	39,8	53,8	100,0	42,1	49,6	100,0	36,6	56,1
Przemysł środków transportu	100,0	48,6	45,4	100,0	43,4	48,5	100,0	37,1	56,9
Przemysł metalowy	100,0	40,0	54,5	100,0	40,6	51,8	100,0	39,7	53,8
Przemysł chemiczny[b]	100,0	51,6	39,5	100,0	48,2	38,9	100,0	46,3	41,2
Przemysł gumowy	100,0	47,1	45,7	100,0	44,5	47,1	100,0	41,8	50,6
Przemysł materiałów budowlanych[c]	100,0	57,3	34,2	100,0	51,1	38,2	100,0	51,6	38,1
Przemysł szklarski	100,0	63,6	27,7	100,0	62,3	27,9	100,0	64,3	26,2
Przemysł porcelanowo-fajansowy	100,0	54,6	26,5	100,0	58,6	22,2	100,0	58,7	22,3
Przemysł drzewny[d]	100,0	55,6	37,6	100,0	53,3	38,4	100,0	50,8	39,4
Przemysł papierniczy	100,0	44,3	48,8	100,0	44,6	45,3	100,0	40,1	49,9
Przemysł poligraficzny	100,0	26,7	69,7	100,0	27,4	67,4	100,0	31,0	65,3
Przemysł włókienniczy[e]	100,0	35,0	61,2	100,0	31,9	64,8	100,0	29,1	67,0
Przemysł odzieżowy[f]	100,0	49,1	47,1	100,0	38,5	58,4	100,0	32,3	63,9
Przemysł skórzano-obuwniczy[g]	100,0	43,4	51,7	100,0	46,7	46,2	100,0	41,1	50,7
Przemysł spożywczy	100,0	46,0	49,2	100,0	45,2	48,8	100,0	40,5	53,4
Przemysł solny	100,0	50,2	15,5	100,0	58,3	23,0	100,0	57,4	21,9
Inne gałęzie przemysłu[h]	100,0	45,7	47,1	100,0	47,8	42,0	100,0	44,0	46,8

a -b Patrz notki do tabeli 6.

przyczyniło się do polepszenia wykorzystania majątku trwałego[36]. W latach następujących po 1950 r. nastąpiło polepszenie wykorzystania zdolności produkcyjnych. Tak więc już w latach 1951—1956 zwiększono produkcję opierając się na starym majątku trwałym[37] co najmniej o 30%[38]. Ogólnie biorąc, w latach 1950—1960 przyrost majątku trwałego wyniósł +71,0%, a przyrost zatrudnienia +45,0%. Równocześnie nastąpił wzrost technicznego uzbrojenia pracy o 17,9%[39].

Z punktu widzenia zasadniczych kierunków industrializacji należy zaznaczyć, że okres przyspieszonej industrializacji, rozpoczynający się na przełomie lat 1949—1950, charakteryzował się szczególnie silnym wzrostem nakładów na przemysł ciężki, przy jednoczesnym ograniczeniu i zmniejszeniu nakładów na przemysły produkujące przedmioty spożycia. W ten sposób nastąpił co prawda poważny skok w rozwoju przemysłu środków produkcji, ale jednocześnie nie zaspokojono wielu innych potrzeb społecznych. Pewne dość wyraźne zwiększenie udziału nakładów na przyspieszenie wzrostu stopy życiowej ludności nastąpiło częściowo w latach 1954—1955 i później częściowo także w latach 1956—1958. Z chwilą jednak, kiedy istniejące z okresu planu 6-letniego rezerwy umożliwiające wzrost produkcji w przemyśle ciężkim zaczęły wyraźnie wykazywać w latach 1958—1959 tendencję do zmniejszania się i zaszła pilna konieczność przygotowania nowej fazy wzrostu w latach 1961—1965, nastąpiło ponowne zwiększenie nakładów inwestycyjnych w przemyśle ciężkim już w latach 1959—1960. Wypada podkreślić, że zwiększenie nakładów na przemysł ciężki w odróżnieniu od poprzedniego okresu planu 6-letniego odkonało się już w zgoła innych warunkach społeczno-gospodarczych, przy znacznie wyższym ogólnym poziomie rozwoju ekonomicznego[40] (por. tab. 7 i 8).

Główne kierunki industrializacji w Polsce Ludowej charakteryzuje najlepiej rozwój poszczególnych gałęzi przemysłu.

Rozpoczynając ten przegląd od przemysłu paliw trzeba stwierdzić, że w Polsce w okresie lat 1945—1963 wydobyto 1614 mln t węgla kamiennego, co w porównaniu do produkcji światowej w 1963 r. stanowi około 82%[41]. W oparciu o nowe kopalnie i rozbudowę kopalń już istniejących stworzono w Polsce Ludowej stosunkowo paważny potencjał produkcyjny węgla kamiennego sięgający 60 mln t węgla rocznie. Oznacza

[36] Z. Knyziak, op. cit., s. 88.

[37] Przez „stary" majątek trwały rozumie sie te środki trwałe, które istniały już przed 1 stycznia 1950 r.

[38] W. Lissowski, op. cit.. s. 77.

[39] Z. Kuziński, op. cit., s. 100.

[40] A. Karpiński i J. Pajestka, op. cit., s. 134, 135.

[41] A. Karpiński, s. 32.

to w porównaniu z 1938 r. trzykrotny wzrost produkcji. W ciągu 20 lat Polski Ludowej w produkcji węgla kamiennego wystąpiły również, podobnie jak i w skali światowej, pewne zmiany strukturalne. Mianowicie w pierwszym piętnastoleciu powojennym przyrost wydobycia i inwestycji koncentrował się głównie na węglu energetycznym, podczas gdy w ostatnich latach w związku z rozwojem hutnictwa żelaza przeważająca część inwestycji w górnictwie węglowym koncentruje się na pokładach węgla koksującego[42]. Jednocześnie coraz większy nacisk kładzie się w Polsce na zwiększenie zużycia węgla brunatnego, ropy i gazu ziemnego. Nowe kopalnie odkrywkowe reprezentują łączną zdolność produkcyjną sięgającą 15 mln t.

Stosunkowo bardzo duży wzrost produkcji wystąpił również w przemyśle energetycznym. Produkcja bowiem energii elektrycznej w Polsce wynosiła w 1963 r. 37,0 mld kWh, co w porównaniu z 1938 r. oznacza wzrost przeszło 9-krotny i ustala pod względem produkcji energii elektrycznej Polskę na 9 miejscu w Europie. Na podkreślenie zasługuje jednocześnie nowoczesny przemysł urządzeń energetycznych, które przed wojną pochodziły wyłącznie z importu. Po 1956 r. produkcja energii elektrycznej przedstawia się stopniowo na tańszy w produkcji węgiel brunatny. W 1963 r.. już około 15% całej produkcji energii elektrycznej oparte było w Polsce na węgilu brunatnym[43].

W odniesieniu do tak istotnej dla rozwoju gospodarki narodowej gałęzi przemysłu, jak hutnictwo żelaza i metali nieżelaznych, zaszły także w okresie dwudziestolecia Polski Ludowej poważne zmiany. Produkcja stali wynosi w Polsce obecnie ponad 8 mln t, a więc 5,7-krotnie więcej niż przed wojną w 1938 r.; daje to Polsce 9 miejsce w świecie. Jednocześnie udział wyrobów ze stali szlachetnych w ogólnej produkcji wyrobów walcowanych wzrósł w 1963 r. do 11,6%. Relacja powyższa w 1938 r. kształtowała się w Polsce w granicach około 5%. Na uwagę zasługuje również znaczna rozbudowa przemysłu cynkowo-ołowianego oraz miedzianego, a także rozbudowa przemysłu aluminiowego, oparta na importowanym boksycie. Wypada także przypomnieć, że w produkcji cynku Polska zajmuje obecnie 6 miejsce w świecie.

Największe zmiany strukturalno-techniczne oraz ilościowo-produkcyjne zaszły w Polsce w minionym dwudziestoleciu w przemyśle maszynowym. Przemysł ten, posiadający szczególnie duże znaczenie dla ogólnego postępu kraju i dla procesów inwestycyjnych, rozwijał się najbardziej dynamicznie. Pod koniec okresu dwudziestolecia w 1963 r. produkcja przemysłu maszynowego w Polsce w porównaniu z 1938 r. wzrosła

[42] A. Karpiński, op. cit., s. 34.
[43] Ibidem, s. 28.

Tabela 10a

Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłowych na 1 mieszkańca w 1962 r.

A — w liczbach bezwzględnych

Kraje	Energia elektryczna w KWh	Paliwa	Węgiel kamienny	Surówka żelaza	Stal surowa	Kwas siarkowy	Cement	Celuloza[a]	Papier[a]	Cukier surowy
	w kilogramach									
Australia	2597	2862	2323	326	395	108	265	14	28	171
Austria	2553	1192	14	296	418	21[a]	429	72	67	37
Belgia	1919	2995	2302	731	798	144[a]	520	6,0	41	36
Bułgaria	754	895	79	28	53	31	236	2,6	7,2	18
Czechosłowacja	2071	3835	1959	374	551	46	412	32	33	74
Francja	1766	1489	1114	302	367	47	358	17	51	46
Hiszpania	711	514	424	67	71	40	209	3,5	10	18
India	58	145	139	13	12	1,1	19	.	0,7	6,9
Japonia	1447	688	573	194	290	52	303	34	35	1,7
Jugosławia	600	587	63	59	85	15	134	9,4	9,5	13
Kanada	6290	5343	392	265	350	81[a]	332	285	387	7,4
NRD	2637	4759	151	121	239	50	318	20	33	43
NRF	2472	3348	2577	445	594	57	522	15	49	27
Norwegia	10247	1276	122	196	134	25[a]	389	207	198	.
Polska	1167	3772	3614	175	253	28	249	10	18	49
Rep. Pd. Afryki	1608	2545	2542	149	163	.	163	.	4,0[b]	64
Rumunia	541	2102	285	81	131	17	187	6,1	7,9	20
Stany Zjedn. Ameryki	5054	7500	2124	322	478	93	317	109	85	16
Szwecja	5369	637	18	240	476	56[a]	405	538	257	28
Węgry	906	1945	332	139	232	21	172	3,2	15	39
Wielka Brytania	3051	3775	3763	261	391	52	267	0,7	55	15
Włochy	1254	357	14	73	190	51	403	3,7	27	20
ZSRR	1668	3615	1744	250	345	28	259	11	12	39

a 1961 r. b 1959 r.

źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1963, s. 544.

Tabela 10b

Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłowych na 1 mieszkańca w 1962 r.

B - wskaźniki 1938 = 100

Kraje	Energia elektryczna	Paliwa	Węgiel kamienny	Surówka żelaza	Stal surowa	Kwas siarkowy	Cement	Celuloza[a]	Papier[a]	Cukier surowy
Australia	412	152	151	238	228	146	210	—	.	144
Austria	576	464	41	361	418	447[a]	447	176	203	142
Belgia	305	85	65	252	293	162[a]	145	125	178	164
Bułgaria[c]	18 razy	728	304	—	59 razy	—	656	—	300	450
Czechosłowacja	734	256	191	411	430	397[d]	463[d]	.	194	206
Francja	350	127	156	205	243	152	358	548	283	209
Hiszpania	652	140[e]	207[e]	394	228[e]	615[e]	418[e]	—	370	400
India	.	151	148	255	375	.	.	.	.	.
Japonia	319	93	83	511	315	173	361	21 razy	219[d]	63
Jugosławia	132	432	217	12 razy	567	938[e]	291	671	352[e]	542
Kanada	252	342	37	390	340	386[a]	431	310	155	117
NRD[f]	305	219	69	10 razy	323	217	306	154	66	.
NRF	303	75	68	118	115	136	234	107	126	.
Norwegia	326	202	57	332	583	179[a]	344	110	178	.
Polska	10 razy	331	329	690	610	516	502	328	307	312
Rep. Pd. Afryki	271	156	156	514	543	.	185	.	.	125
Rumunia	751	239	197	10 razy	728	10 razy	567	197	203	333
Stany Zjedn. Ameryki	463	147	78	215	215	274	225	341	193	107
Szwecja	414	299	26	212	303	211[a]	256	143	242	54
Węgry	592	342	291	376	327	477	491	.	**250**	279
Wielka Brytania	564	78	75	180	159	260	162	233	125	214
Włochy	346	425	41	332	352	204	377	617	284	222
ZSRR	461	367	260	291	325	350[d]	740	355[d]	245	244

a 1961 r. [b] 1959 r. [c] 1939 r.=100 [d] 1937=100 [e] 1940=100 [f] 1930 = 100.

źródło: Tłocznik Statystyczny GUS 1963, s.544.

30-krotnie przy jednoczesnym powstaniu szeregu nowych jego gałęzi. Powstały całe nieznane przed wojną rodzaje wytwórczości, jak przemysł budowy kotłów i turbin, przemysł wielkich maszyn elektrycznych, górniczych, przemysł łożysk tocznych. Obecnie produkuje się w Polsce samochody i traktory, różne rodzaje maszyn rolniczych i urządzeń budowlanych. Na szczególne podkreślenie zasługuje produkcja statków, pod względem której Polska znajduje się już w pierwszej dziesiątce krajów wytwarzających statki pełnomorskie. Po 1956 r. przemysł maszynowo-elektrotechniczny uruchomił i znacznie rozwinął produkcję wielu artykułów powszechnego użytku. Umożliwiło to zaspokojenie szeregu nowo powstałych potrzeb i wywołało z kolei zmianę oraz unowocześniło strukturę spożycia.

Pod koniec dwudziestolecia Polski Ludowej rozwój przemysłu maszynowego osiągnął znacznie wyższy poziom niż średni poziom uprzemysłowienia Polski. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że w 1963 r. przy średnim udziale Polski w światowej produkcji przemysłowej wynoszącym 2,0% — w produkcji obrabiarek udział Polski kształtował się na poziomie 2,4%, statków — 2,8%, motocykli — 2,5%, rowerów — 3,5%, pralek — 4,5%, maszyn do szycia 2,2%[44].

Produkowane w Polsce w 1963 r. maszyny i urządzenia w 80% pokrywały potrzeby inwestycyjne kraju. Obecne wysiłki idą w kierunku unowocześnienia asortymentu produkowanych maszyn i urządzeń i podniesienia ich poziomu technicznego. Osobnym problemem jest pełna potrzeba dalszego intensywnego rozwoju elektroniki[45].

Obok przemysłu maszynowego również chemia jest tą współczesną gałęzią przemysłu, która w Polsce w omawianym dwudziestoleciu wybitnie się rozwinęła. Sprzyjały temu w dużym stopniu naturalne warunki —występowanie złóż surowcowych węgla kamiennego, soli, kamienia wapiennego, barytu oraz innych surowców chemicznych, a także ostatnio siarki.

W ciągu dwudziestolecia Polski Ludowej nastąpił wybitny, bo 20-krotny w porównaniu z 1938 r. wzrost produkcji przemysłu chemicznego[46]. Powstało szereg nowych gałęzi tego przemysłu, jak przemysł siarkowy, przemysł włókien syntetycznych, przemysł chemicznych środków ochrony roślin, a przede wszystkim nowoczesny przemysł wielkiej syntezy chemicznej i przemysł tworzyw sztucznych. Również znacznie rozwinęła się produkcja tradycyjnych gałęzi przemysłu, np. kwasu siarkowego czy

[44] Ibidem.

[45] Ibilem, s. 44.

[46] Po drugiej wojnie światowej do 1963 r. produkcja przemysłu chemicznego w skali światowej wzrosła przeszło 6-krotnie, podczas gdy cała produkcja przemysłowa 4-krotnie.

sody kalcynowanej. Opanowano produkcję podstawowych półproduktów, jak kauczuk syntetyczny, polichlorek winylu, fenol syntetyczny, mocznik, nowe rodzaje nawozów, stylon, prolaktam, szereg nowoczesnych farmaceutyków, jak antybiotyki, barwiki szlachetne[47]. Chemia polska zaczyna opanowywać najnowocześniejszą dziedzinę — petrochemię. Sprzyjać temu będzie szczególnie działalność produkcyjna kombinatu petrochemicznego w Płocku, jednego z większych i najbardziej nowoczesnych w Europie.

Wypada wreszcie zauważyć, że produkcja większości wyrobów przemysłu chemicznego wzrosła w Polsce Ludowej w porównaniu z ich produkcją światową znacznie szybciej. Udział produkcji przemysłu chemicznego sięgał w 1963 r. 2% światowej produkcji tegoż przemysłu, jednak w odniesieniu do wielu produktów był on znacznie wyższy. Przykładem może być produkcja fenolu, sody kalcynowanej, nawozów azotowych i włókien sztucznych[48].

Do rozwoju przemysłu chemicznego przywiązuje się w Polsce coraz większą wagę. Tak więc np. w bieżącej pięciolatce przeznaczono na chemię ogółem tyle środków, ile w ciągu poprzednich 16 lat.

W całokształcie rozwoju przemysłu w okresie dwudziestolecia Polski Ludowej znaczne miejsce przypadło również przemysłowi materiałów budowlanych. Efekty działalności tego przemysłu charakteryzuje się zwykle wielkością produkcji cementu jako symptomatycznym względnie odpowiednim i uzasadnionym w tej kwestii wskaźnikiem.

Tempo wzrostu produkcji cementu w Polsce wiąże się z silnym rozwojem budownictwa, zarówno przemysłowego, jak i mieszkaniowego. W końcu okresu dwudziestolecia, w 1963 r. produkcja cementu w Polsce wynosiła 7,7 mln t, a więc 4,5-krotnie więcej niż w 1938 r.[49] Słusznie jednak podkreśla się, że wolniejszy stosunkowo wzrost produkcji tego artykułu w Polsce, w porównaniu z niektórymi artykułami w zachodniej Europie, tłumaczy się stosunkowo dużą dotychczas rolą tradycyjnych materiałów ściennych w budownictwie i opóźnieniem uprzemysłowienia naszego budownictwa[50]. W najbliższych latach należy oczekiwać pod tym względem zmiany, wynikającej tak z produkcji nowych cementowni, jak i z przyjęcia bardziej przemysłowych form w budownictwie.

Do przemysłów dość intensywnie rozwijających się w całym okresie dwudziestolecia należy zaliczyć również przemysł drzewny. Jest on reprezentowany takimi artykułami, jak tarcica, meble i ich komplety okleiny, sklejki, płyty stolarskie, pilśniowe i wiórowe oraz zapałki.

[47] A. Karpiński, op. cit., s. 46, 47.
[48] Ibidem, s. 48.
[49] Produkcja światowa cementu w 1963 r. wynosiła 380 mln t.
[50] A. Karpiński, op. cit., s. 55.

Szczególnie charakterystyczne dla przemysłu drzewnego są powojenne zmiany strukturalne dotyczące częściowego przestawienia produkcji tarcicy na produkcję płyt pilśniowych i wiórowych, których przed wojną w ogóle nie produkowano [51].

W całym okresie dwudziestolecia Polski Ludowej, ogólnie biorąc, tempo wzrostu przemysłu środków produkcji wyprzedzało tempo wzrostu przemysłu lekkiego i spożywczego (patrz tab. 2 i 3). Było to słuszne i uzasadnione, bowiem przemysł środków produkcji, przemysł ciężki, warunkuje generalnie odpowiedni rozwój przemysłu produkującego artykuły konsumpcyjne. Tak więc np.w latach 1951—1963 produkcja środków produkcji wzrosła 5,1-krotnie, podczas gdy produkcja środków konsumpcji tylko 3,4-krotnie [52]. Podobnie przedstawiała się sytuacja we wszystkich krajach socjalistycznych. Przyspieszony rozwój środków produkcji wynikał w tych krajach z wysokiego poziomu inwestycji i realizacji programów uprzemysłowienia [53].

Wielce charakterystyczny dla oceny poziomu i kierunków uprzemysłowienia jest udział Polski w światowej produkcji podstawowych wyrobów. Udział ten systematycznie wzrastał i inaczej przedstawiał się w pierwszych latach Polski Ludowej i inaczej również kształtuje się obecnie, w końcu okresu jej dwudziestolecia. Wynosił on przykładowo [54]: dla produkcji energii elektrycznej w 1945 r. 0,8%, dla 1950 r. — 1,0% i dla 1963 r. — 1,3% oraz odpowiednio dla produkcji węgla kamiennego 2,4%—5,4% i 5,8%; dla stali 0,4%—1,3% i 2,1%; dla cementu 0,6%—1,9% i 2,0%; dla przemysłu chemicznego 0,4%—0,9% i 2,0%; dla kwasu siarkowego 0,2%—1,1% i 1,5%; dla tworzyw sztucznych 0,11%—0,25% i 0,85%; dla włókien syntetycznych 0,6% i 0,68%.

Również poziom produkcji przemysłowej poszczególnych artykułów w przeliczeniu na 1 mieszkańca stale w Polsce w okresie minionego dwudziestolecia wzrastał (patrz tab. 10a i 10b), osiągając w szybszym tempie poziom, na jakim znalazły się kraje kapitalistyczne, gdy były one na etapie zbliżonym do etapu rozwoju przemysłowego Polski z lat 1945—1963 [55].

Prowadzona intensywnie industrializacja Polski w ostatnim 20-leciu wprowadziła nasz kraj na nową drogę rozwoju gospodarczego. Rezultaty ostatnich dziesiątek Jat doprowadziły do przekształcenia Polski z kraju surowcowo-rolniczego w kraj przemysłowo-rolniczy, stwo-

[51] Patrz Rocznik Statystyczny GUS 1963, s. 113.

[52] A. Karpiński, op. cit., s. 58—60.

[53] A. Bodnar, *Gospodarka europejskich krajów socjalistycznych,* Warszawa 1962 s. 104 i dalsze.

[54] A. Karpiński, op. cit., s. 29, 33, 37, 49, 51, 53, 54, 57.

[55] Ibidem, s. 62.

rzywszy równocześnie mocne podstawy do wszechstronnego rozwoju wszystkich dziedzin życia gospodarczego i uczynienia z Polski nowoczesnego, wysoce uprzemysłowionego państwa. Uprzemysłowienie w ostatnim okresie oparto głównie na rozwoju bazy surowcowo-energetycznej zabezpieczającej perspektywiczny rozwój całego przemysłu, na rozwoju przemysłu maszynowego, przemysłu zabezpieczającego techniczne przezbrojenie starego i budowy nowoczesnego technicznie przemysłu środków produkcji,, jak i środków spożycia. Ostatnie lata pozwoliły dopiero na silniejsze rozwijanie przemysłu chemicznego, który stanowi podstawę surowcową i techniczną nowoczesnego przemysłu. Dotychczasowe osiągnięcia industrializacji należą do kategorii wielkich również i dlatego, że stworzyły o wiele bardziej dogodną pozycję wyjściową do dalszego rozwoju ekonomiki kraju. Industrializacja stała się bowiem jednym z istotnych czynników kreujących wysoką pozycję Polski w życiu politycznym i gospodarczym świata.